

**AHMAD A'ZAM**

**RO'YO yoxud G'ULISTONGA SAFAR**

*Romandan parcha*

Etinchi javob: bu qissamizning avvali ham tush, o'rtasi ham tush, oxiri ham tushdur.

“Yusuf alayhissalom qissasi”

## Boshlama

Bu savdoga uchraganimga ko'p bo'ldi. O'n besh yillar, ehtimol undan ham ko'pdir. Shuncha vaqtdan beri tinchim yo'q, na unutib, esimdan chiqarib, xotirjam yashadim, na ko'rgan-bilganlarim asosida u-bu narsa Yozib, chiqardim. Yozishni-ku o'sha payti, ya'ni borib kelgan vaqtlarimdayoq boshlagan edim, lekin bunaqa gaplarga ishonadigan odam topilarmikan, aytishga aytib, keyin hammaga kulgi bo'lib yurmasam edi degan istihola bilan to'xtatganman. Keyinlar ham ko'p uringanman, turkum hikoyalar qilmoqchi bo'ldim, ro'mon Yozishga chog'landim, tajribam yo'q, qo'lim kelmadi. Keyin vaqt o'tib, o'z ko'zim bilan ko'rganlarimga o'zim ham uncha ishonmay qoldim, yo'q... Yo'q, noto'g'ri gapirdim, ko'rganlarimga o'zim shubhalansam bo'lmas, tub-tubigacha tushunib yetganim yo'q, desam to'g'riroq. Lekin endi aytib bermay ham ilojim qolmadi. Shu satrlarni o'qiyotgan bitta sizga emas, hammaga, butun insoniyatga etkazishim kerak. Ha, bu – bir kishi o'zida saqlaydigan siriy gap emas! Oltmishga yetdim, boshqatdan yigit bo'lib qolmayman, qirq beshimda yoza olmagan ro'monga endi ham kuchim yetmasa kerak, bu yog'i sog'liq ham haminqadar. Shuning uchun ham qanaqa asar bo'lib chiqishidan qat'iy nazar, qissa deymanni, ro'monmi yo kuzatuvlarmi, balki safar taassurotlaridir, o'qib chiqsangiz, undagi voqealardan voqif bo'lsangiz kifoya. Ularga ishonish-ishonmasligingiz ham ikkinchi darajali masala. Eng muhimi – shunday bir mamlakatning borligi va mening o'sha yoqqa borib kelganim.

Ha, darvoqe, bir do'stim shu haqda ro'mon yozgan, ko'p nusxada chiqqan, o'qigansiz, lekin uni endi o'qimang, sababini hali ko'p aytaman, gap ham ko'p.

O'zi odatda, asarlarga so'zboshilar, shunday atalishiga qaramay, asar yakuniga yetgach, uni avval yozuvchining yoru do'stlari ko'rib berib, so'ngra kattaroq, masalan, ro'mon bo'lsa, yozuvchilar uyushmasida muhokama etilib, kichikrog'i, deylik, qissa, nashriyotda o'qilib, bosishga loyiq topilgandan so'ng, u-bu izoh, tushuntirish lozim topilsa, keyin yozilar edi. Men esa mazkur so'zboshini endi yozishga chog'langan yo'l xotiralarimga boshlama qilyapman. Yozmoqchi

bo'layotganlarimning yaxlit bir syujeti yo'qligini ham aytib qo'yay, chunonchi sizga tanishtiradiganim g'uliyar ham to'qima badiiy obrazlar emas, balki, tanqidchilar iborasi bilan aytganda, obrazga prototip, ya'ni jonli odamlar. Men bir voqea yoki ishqiy sarguzasht to'qib, ularni bosh yoki ikkinchi darajali qahramonlar sifatida harakatlantira olmayman. Chunki ma'lum toifa odamlardan badiiy obraz yaratish, ularning boshidan kechgan voqealarni qalamga olish uchun, avvalo ularning o'zini, yashayotgan hayot muhitini ham bilish kerak, men esa bir ko'rdim, bular qanaqa odamlar, turish-turmushlari nega bunaqa, deb esim og'ib yurganimda, xudoga shukr, yana o'zimizga qaytib qoldim, demoqchimanki, ko'rganlarimning tubigacha etishga ulgurmadim. Shuning uchun qanday ko'rgan bo'lsam, shundayicha gapirib, ya'ni Yozib berishga majburman. Shubhasiz, ularning hayotida ham badiiy asar qilishga arzigulik turli voqea-hodisalar, ibratli ishqiy savdoyu sarguzashtlar ko'p bo'lsa kerak, talayini eshitdim ham, ammo aytganlariga asoslanib, ko'rganlarimga tayanib, ro'monni-ku qo'yavering, biron hikoya yo qissa yaratish qo'limdan kelmaydi. Balki o'rnimda ustoz adiblarimiz bo'lsa, bir marta ko'rganlarining o'zidanoq katta asarlar chiqarardilar, chunki ularning tajribalari katta, xayolotlari boy, xohlagan voqea yo sarguzashtdan xohlagan janrda asar chiqarib berishlari mumkin. Yozuvchi do'stim ham to'qishga juda usta. Menda bunaqa tajriba yo'q, g'uliyar hayotini o'rganish, tushunib tadqiq etish uchun esa Yozuvchilik malakasidan boshqa ham ko'p fazilatlar zarur edi: o'zida ideolog, faylasuf, iqtisodchi, sosiolog, etnolog, arxeolog, psixolog, geolog, manbashunos, gidrolog, ma'dansunos, matematik, xullas, hayotda qaysi mutaxassislik uchrasa, hammasini mujassam qilgan, shunda ham jami tahsilini bu yoqda emas, u yoqda, ya'ni G'ulistonda olgan, yana bu ixtisoslarning hammasi bitta odamda bo'lishi kerak. Chunki u yoqqa shuncha mutaxassisni to'plab, birga yuborishning sira iloji yo'q, hatto bir kishining borishi ham mahol muammo. Shu bugungi kungacha G'ulistonga bitta men borib-qaytganman, oldin o'zimizdagi boshqa mamlakatlardan biron sayyohning yo'li tushganmi, yo'qmi, bu ham noma'lum, borgani bo'lsa-da, qaytmagani aniq, o'sha erda qolib, g'uliyashib ketgan bo'lsa ehtimol, chunki ularda bunaqa ma'lumotlar mutloq oshkor etilmaydi. Alalxusus, g'uliyarlarni bu dunyomizga oshkor etish bitta mening chekinga tushib turibdi. Shundan kelib chiqib aytyapmanki, u yoqqa boradigan odam dunyodagi hamma mutaxassislikni egallagan bo'lishi shart. Ayniqsa, jug'rofiyun - geograflik kasbini. Mana, men borib, butun boshli mamlakat, butun boshli bir xalqning hayotini o'z ko'zim bilan ko'rdim, g'uliyarlarning orasida yashadim, shaharu qishloq, bog'u rog', dalayu cho'llarining hammasini kezmagan bo'lsam-da, oralab o'tdim, tuprog'iga qadam bosdim, havosidan nafas oldim, kunduzi osmonu bulutlarini, kechalari oyu yulduz g'ujjalarini tomosha qildim, lekin kelganimdan so'ng o'zimizning xaritalardan u mamlakatning jug'rofiy o'rnini topolmadim, dunyoning eng mayda aholi mavzelarigacha belgilangan atlaslaridan axtardim,

ularda bunaqa mamlakat yo'q! Katta xaritalarning kichik nuqtalarini kattalashtiruvchi zarrabin oynalar bilan tekshirib chiqdim. Tupkaning tagidagi yashil burun orollari degan mamlakatchaning orolchalarigacha bor, lekin G'uliston xaritalarga tushmagan. O'zimizdagi jug'rofiya bilimdonlariga buni aytgan edim, menga ma'noli qarab qo'ydilar, xolos. Yo'q, birodarlar, mening aqlim joyida, ularning bunaqa qarab qo'yishlarida nima borligini ham tushunaman, o'zlari bilmagan narsani so'ragandan keyin xayollariga har narsa kelishi tabiiy. Qancha kutubxonalarda o'tirdim, qomuslarni varaqladim, talay ilmiy kitoblarni titkiladim, badiiy asarlarni o'qidim - g'uliylarning hayotiga tegishli biron ishora topilarmikan deb, topolmadim. Nahotki dunyoda butun boshli bir xalq yashasa, uning butun boshli hayoti, mamlakati, tarixi, ilm-fani, madaniyati, urf-odatlar, e'tiqodi, xullas, jami narsasi but bo'lsa-da, boshqa xalq yoki davlatlar uning borligidan mutlaqo bexabar yursa, deb ko'p o'yladim. Yo'q, g'uliylar bilan bordi-keldi aloqalar o'rnatilishining iloji topilmas, lekin ularning bu jahon sahnida borligini bizning butun dunyomiz bilishi lozim, yurtlariga borib qolganimda ko'rganlarimni Yozishim kerak, deb ahd qildim.

Endi, albatta, katta yozuvchi emas-u, ul-bul narsalar yozgan odam sifatida ayrim sahifalarda, xususan o'z ahvol-ruhiyam, taassurotlarimni Yozayotganimda tilim yozuvchilikka ketib qolishi mumkin. U yoqda eng pand bergani ham shu yozuvchilik bo'ldi. Asli bu kori xayr keyingi yillari tirikchilikka tirgak bo'lolmay qolgan edi, G'ulistonda u mutloq teskari ish berdi. Yozuvchi - o'z mamlakatida, o'zi biladigan odamlar va, eng asosiysi, o'zi bilgan hayot ichida Yozuvchi, uning xayol-tasavvurga boyligi o'z yurtida ish beradi, ya'ni u asarlariga materialni shu hayotning o'zidan oladi, hatto xayoliy asarlar yaratsa ham, xayoli shu hayotga tayanadi. Lekin men ko'rgan G'uliston shunday mamlakat ediki, uning o'zi xayol, u erda yozuvchi odamning og'zini ochib tomosha qilishdan boshqa hech ish qo'lidan kelmaydi. Ko'rganlarining ham hammasi savol! Shunga aytyapman-da, yozuvchilik sal havoyiroq deb, agar o'rnimda hamma savollarga javobni biladigan bir qomusiy olim - jomiul-ulum bo'lganda, G'uliston va g'uliylar hayoti haqida chuqur bir tadqiqot, ya'ni katta bir kitob yaratib, bizdagi odamlarni shunday bir unut mamlakat, shunaqa unut bir xalq borligidan voqif etar edi. Kaminada bunaqa noyob iqtidor yo'q, undan-bundan cho'qilab o'qigan odamman, xolos. Hozir jomiul ulumlarning ham vaqti o'tgan, bitta olim ming dono, ming bilimdon bo'lmasin, butun bir mamlakat, butun boshli bir xalq haqida nimani ham ayta oladi?

Nachora, bor – boricha, yo'q - holicha, ko'rganim ko'p, bilganim oz bo'lsa-da, bir boshdan, baholi qudrat aytaverishga to'g'ri keladi. Yozadiganlarim sizga g'alatiroq tuyulsa yo kuzatishlarim sayoz chiqsa – men tan, bergani ham, bo'lganimiz ham shu.

Yozadiganlarim, hozir shu uzrni so'rayotganimda sezib turibman, parokandaroq, bog'lanishlari sustroq chiqar, G'uliston haqida sizga yaxlit, birbutun tasavvur berolmas, ammo bu mamlakatga bizdan, takror aytaman, mendan boshqa biron inson borgan emas, biz biladigan mamlakatlardan ham biron sayyohning qadami tegmagan, men ham u erda ko'p turmadim, aniqrog'i, qancha yashaganim noaniq, shu bois taassurotlarimdan o'zimning ham ko'nglim to'lmasa-da, ularni sizga tortiq qilishni burch deb bilaman. Tortiq ham emas, yashirib yurishga haqqim ham yo'qdek tuyuladi: xotiralarimni e'lon etishim sizga qiziq bo'lsa, g'uliyalar ham shunga juda muhtojdek. O'qisangiz, qanday ahvolga tushganim va nimaga bunaqa g'alatiroq yozishimning sabablarini o'zingiz ham anglaysiz degan umiddaman. Ha, keyin «G'uliston» atamasini qulog'imiz o'rganib qolgan «Guliston» bilan zinhor adashtirmasangiz, sababi - bular ma'nosi bir-biridan juda yiroq so'zlar, o'qish davomida buni ham bilib borasiz, albatta.

Men yozadigan G'ulistonning yozuvchi do'stim yozgan uydirma mamlakatga hech bir aloqasi yo'q, uning tilingizga tushgan ro'monidagi men ham men emasman; qiziq narsa, lekin u yoqdagi hayot haqida mendan eshitganlarini o'z bilganicha bu yoqdagi hayotga moslab to'qigan, oqibatda noto'g'ri narsa chiqqan. O'zim yozgan bu asar muayyan ma'noda yozuvchi do'stimning yaxshi niyatda, ammo meni mutlaqo boshqacha qilib ko'rsatgan ro'moniga to'g'ridan-to'g'ri raddiya ham. Nima sababdan do'stimning yaxshiligiga oqibat ko'rsatmayapman, buni ham yo'l-yo'lakay aytib o'taman. Yozganlarim, takror uzr so'rayman, mukammal emas, lekin ularni mukammal qilaman deguncha, umr o'tib ketishi mumkin.

Ketdik, bo'lmasa.

Muallif

## Kirish

Kechqurunlari bezovtalanaman. Kallamda shovqin turadi. Ayniqsa, el uxlab, hammayoq tinchigandan keyin kuchayadi. Yotolmayman, bosiq g'ovur, allaqanday shivir-shivir, uzuq-yuluq surnay kuyi, juda olisda qizigan bir bozorning g'ala-g'ovuri keladi. Shu erda yotganim ko'yi yana allaqanday izdihomga aralashib yurgandek bo'laman. Kunduzgi shovqin xuddi toshqin suvdek kallamga kirib, o'tib ketayotganda uning har joy-har joydagi chuqurchoqlarida qolib ketganu endi shu loyqa ko'lmaklar shilpillayotganga o'xshaydi. Kechalari kunduz davom etayotgandek...

Uxlab, uxladimmi, uyg'oqmanmi, bilmayman: ba'zan odamlar shundoq yonimda gaplashadi, ataylab, men yotganimni bilib, shundoq tepamda shang'illab turadi. Fovur-g'uvur, g'o'ng'ir-g'o'ng'irning ichida, boshim itirqin, alla-pallaga borib nihoyat uyquga ketaman. Kunduzi lanj, garangsib uyg'onaman, yuragim o'ynab turadi, lekin qulog'imdagi shovqin yo'qoladi. Ertalabki oftobdan qiynalaman, ko'zim achishib yoshlanadi, ichim dirdirab yuraman. Choshgohlarga borib, achchiq choy damlayman, bostirib-bostirib ichaman, chanqovim bosilib, boshim terlaydi, sochim jiq-jiq ho'llanadi, hayotga qaytib odam bo'lgandek bo'laman, dunyo bilan odam qatori tillashaman. Hangomalashishni yaxshi ko'raman, to'ymay qolishdan qo'rqib ko'p gapirib yuboraman. Hayajon bilan, xuddi hamsuhbatlarim eshitmay ketib qoladigandek, ilhomlanib gurgung beraman. Asrlarga borib boshim engil aylanayotganini tuyaman. Tamakidan deyman, rost, qancha cheksam, shuncha yoqmay qoladi, ammo shu bemaza ahvoldan qutulish uchun battar chekaman. Birdan toliqaman, yurishga ham, yotishga ham bo'lmay qolaman. Kitob o'qiy olmayman, televizorga qarab yuragim siqiladi, qulog'ini sharaq-shuruq burab kanallarini almashtiraman. Yotishdan yuragim bezillaydi – boshlanadi: yana bosiq g'ovur, g'o'ng'illash, kimlardir past tovushda tinmay shang'illayveradi, odamzodning mayda gapi sira tugamas ekan, deb ezilib yotaman.

Tushlarim ham juda g'alati: kunduzi nimani ko'rsam, kim bilan gaplashsam, nimani tortishgan bo'lsam, hammasi to'ppa-to'g'ri tushimga o'tib ketadi, yana buning tush ekanini bilib yotaman, bilib tursam-da, tushimda yayrab yurolmayman, kunduzi gapimni o'tkazolmaganlar bilan yana aytishaman, bo'g'ilaman, asabim buzilgandan keyin tushim sekin g'uvillab ayniydi: xotinim, bolalarim borligini bilib yotgan holimda hali uylanmay yurgan yillarimga o'tib qolaman, mashinamga o'tiraman, lekin hayday olmay, qanday yurg'izish kerak, deb qiynalaman, mashinaning o'zi yurib ketadi, men uni boshqarolmayman, chunki oyog'im qimirlamaydi, tepinaman-da, ilkis uyg'onaman, chunki oyog'imga ko'rpa o'ralib qolgan bo'ladi. Ba'zan qiynalib ketsam, tushimdayoq uyg'onib

olaman, davomini ko'rish azobini o'zim to'xtataman. Yo'q, tushim to'xtamaydi, lekin ana shu tushimda «Ha! Ha! qani, ochdik!», deb bir silkinib ko'zimni majburlab ochaman.

Bir tushni tez-tez ko'raman: o'n besh yilcha oldin Jarariqda bir kampirning hovlisida turganman. Bu hovli qizining uyiga devor-darmiyon, kampir qizirikida turar, o'zining hovlisiga, ya'ni biz turgan joyga kamdan-kam o'tar, ijara pulini ham qizirikidan chaqirib olib, berar edik. Kim biladi, kampirning pulga zorligi yo'q, shunchaki hovli huvillamasin, chirog'i yonib tursin der edimi, lekin bir qiz nevarasi bor edi, meni shunaqa yomon ko'rardiki, qo'ng'iroqni bosib, taqillatib, bir amallab darvozani ochdirganimdan keyin boshini chiqarib nima gapligini so'rash o'rniga «Ha-a!» deb shunaqa baqirib berardiki, xuddi men kampirni o'ldirgani kelganmanu bu megajinning pahlavoni meni fosh qilib qo'ygandek, yuragim yorilib ketay derdi. Kampirning nevarasini keyin ham unda-bunda ko'rib qolsam, mazam qochardi, o'sha qo'rquv hali-hanuz yuragimdan chiqmagan, bo'lmasa, yoshi mendan kichkina, ushoqqina qiz edi, albatta, teshik kulcha erda yotmas, turmushga chiqib, bir ro'zg'orni tebratib yurgandir, lekin eri sho'rlikka qanday ekan, deb seskanib ketaman.

Ana shu hovli hadeb tushimga kiradi. Ya'ni, boshqa joyga ko'chganimda necha oylikdir ijara pulini bermagan bo'laman-da, shuni tushimda ich-ichimdan ezilib o'ylayveraman, o'ylayveraman, kampirni axtarib borishni niyat qilaman, lekin oradan shuncha yillar o'tgan, Jarariq buzilib, u hovlining o'rniga ham ko'pqavatli uy tushgan, kampir qizi bilan ko'chib ketgan, qizining uyini topsam, kampirning o'zi bormi yo o'tganmi, eshigini taqillatsam, yana haligi nevara chiqib baqiradi degan xavotir, xullas, u yoqdan o'ylaganda ham, bu yoqdan o'ylaganda ham, chorasi-echimi yo'q ezgin bir xayolda yotaveraman. Qiziq lekin, ijara pulini ba'zan o'z vaqtida bermagandirman, lekin biron marta eb ketganim yo'q, oxirgi marta, ko'chish oldidan, kampir bilan hisob-kitob qilib, duosini olganman, haligi meni yomon ko'radigan nevarasiga biron yomonlik qilmaganman, yomon ham gapirmaganman, u bilan umuman ishim yo'q edi, bilmadim, nega shuncha yil o'tibdiki, xuddi kampirga ijara pulini to'lamay qochib ketgandek tush ko'raman – hayronman; gohida uyg'onib o'ylayman, balki bo'sh hovliga, ikki xonali, poydevori baland, g'ishtin, bahavo yaxshi uyiga nisbatan arzon turgandirman, qarzdorlik hissi shungadir deyman, qiz nevarasining hayotda ham meni buncha yomon ko'rishiga kelsak... u meni yaxshi ko'rgan bo'lsa kerak, yaxshi ko'rishini o'zi ham anglamay, ataylab, jon-jahdi bilan yomon ko'raman deb o'ylagan bo'lsa kerak, deyman. Shunisi to'g'riroq chiqar, bo'lmasa nega buncha tanlab, ashaddiy, maxsus, ishtiyoq bilan o'qrayib yomon ko'rgan meni? Har qalay, shu paytgacha o'sha nevara qizning o'zi emas, undan qolgan qo'rquvning tushimga kirishi bejiz emas. Keyin, to'g'risini aytsam, bir marta shunday bo'lgan ham, lekin bu tushimga

kirmaydi. Avtobusda bir qiz bilan aytishib qoldim. Odam ko'p emas, lekin o'tirgani joy yo'q, tikka ketayotgan edim, qizni ko'rganim yo'q, u esa birdan menga: «Sen, yigit o'lgur, nega menga qaraysan? Men senga tomoshaqovoqmi?», deb senlab qichqirib yubordi. Dovdiraganimdan: «Qachon qaradim, singlim?», degan edim, «Qarading! Mana, qarayapsan-ku! Qarab turibsan-ku!», deb yana baqirdi. Avtobusdagilar ham angrayib menga qaradi, lekin hech kim gapirmadi, bari bir, juda o'sal bo'ldim, qiz menga g'irt begona, ilgari sira uchratmaganman, avtobusga chiqqanda ham ko'rganim yo'q, birovga o'xshatdimi, balo-qazodek yopishib ketdi. «E, bor-e!» deb yuzimni zo'rg'a burib oldim. «Ha, endi ko'zingni yashirasanmi? He shu ko'zing go'rda chirisin!», deb yana qarg'ashga tushdi. Hammaning ko'zi ikkovimizda, xuddi men uning nozik joyidan hech kinga bildirmay chimchilab olgandek shunday qarg'adiki, bo'ralab so'kdi, desam ham bo'ladi. Yomon uyaldim. Miq etmadim, indaganimda ham bunga bas kelishim amrimahol edi. O'zimni chetdan qarab turgan boshqa birovning o'rnida tasavvur qilib, bunga o'zim bilmay bir yomonlik qilganman shekilli, bo'lmasa odam bolasini ham shuncha yomon ko'rib qarg'ash mumkinmi, deb ham o'yladim. Yonidan o'tayotganda qo'l-po'lim biron joyiga tegib ketdimikin desam, u orqa eshikdan chiqqan, men oldingi eshikdan. Yaxshi hamki, tushadigan bekatim kelib qoldi. Buni qarangi, u ham birga siljidi, bekatimiz bitta ekan, bizdan boshqa hech kim tushmadi. Avtobus jo'nadi, bekatda ikkovimiz, u menga teskari qarab turibdi-yu, xuddi ketgisi yo'qdek tuyuldi menga. «O'v singlim, juda ko'zim go'rda chirigulik nima yomonlik qildim sizga?», desam, u menga yalt etib qaradi-da, birdan ko'zlari yoshlanib: «Ha, nima qilay sizni yaxshi ko'rsam, erim bo'lsa, u asli sizdan ham yaxshi bo'lsa-da, men esa sizni yaxshi ko'rsam, xo'sh, sizni qarg'amay kimni qarg'ashim kerak, qani, o'zingiz ayting-chi?», desa bo'ladimi? Nima deyman, ko'nglimdagi xo'rlangan g'urur bilan tosh qotib qolaverdim, u esa menga qarab turdi-da, keyin shaxt burilib, o'sha mendan yaxshi erining oldiga ketaverdi. Tim qora ko'zlari o't, qaddi sarviravondek, o'zi ham chaqnaib turgan bir alomat juvon ekan. Tilimga «xayr» degan kalom ham kelmadi. Kampirning nevarasi ham muhabbatini shunday izhor qilgandir, lekin u sira tushimga kirmaydi, ijarada turganim, ko'nglimdagi qarzdorlik va o'sha qizdan qo'rquv tuyg'usining o'zini his etib yotaman tush ko'rganimda, uni emas.

Ba'zan esa juda yorqin, juda chiroyli tushlar ko'raman, uyquda ko'tarilib, bahavo kengliklarga chiqib ketganimni bilib yotaman. Qanday yaxshi-ya, tushim uzilmasin, ishqilib, oxirigacha ko'ray deb, yuzimni paryostiqqa qattiqroq bosaman, bilib turib uyg'onmayman, ba'zan hatto uyg'onib ketsam ham, chuqur nafas olib, hozirgina ko'rgan tushimni bir eslayman-da, kelgan joyidan davom ettiraman.



Mana, bittasini aytaymi? Tushimda ko'p izzat-hurmat bilan Qashqadaryoning qaerigadir boribman. Tog' tagidagi bir qishloq, qishloqdagilarning hammasi kulol emish. O'rta - soylig, bir tomoni bir-biriga matashib, xuddi rasmlarda ko'rganimiz Kavkazdagidek ustma-ust qurilgan uylar, bu tomonidagi toqqa tutash adirning usti aralash-quralash pastu baland xumdon! Hammaning o'z xumdoni bor, juda ko'p. Meni odamlarning uyi tomondan olib o'tib, qishloqning o'rtasidagi choyxonaga boshladilar. Choyxona daraxtlarning tagida, tutun bosgan, o'choqlardan chiqqan shekilli, keyin bu choyxona birdan klubga aylandi, ko'p odam to'plangan, men bilan uchrashuv bo'lgandek bo'ldi, ishqilib, ko'p kishining izzat-hurmatini sezib yotibman, bu shu tumanning hokimi yoki poytaxtdan borgan amaldorga bildirilgan e'tibor emas, yo'q, juda samimiy, toza, qandaydir juda insoniy, manfaatsiz chuqur bir ehtirom; o'zimga ham sal noqulay, lekin qushdek engilman, dil yayraydi. Rostdan, tushimda shunday ichimdan quvnab yuribman. Bir vaqti yana orqaga qaytib kelayotib qarasam, osmonda oppoq bulut, oppoqmi yo kulrangroqmi, ishqilib, juda tepada, bulutning orasida esa elkasida ketmon, eshagini etaklagan odam uchib yuribdi, ya'ni osmonda bemalol yurib ketyapti eshagini etaklab! Yana qarasam, nariroqda yana bir odam, belidan yuqorisi ko'rinadi, chayqalishiga qaraganda, u ham osmonda kelyapti. Ko'nglim... boya ichdan yayraydi, deganim hech gap bo'lmay qoldi, qanaqadir juda yorug' bo'lib yorishib ketdi. Go'zal tuyg'ularga chulg'anib qoldim. Odamlari osmonda xuddi erda yuradigandek bemalol yuradigan shunaqa joylar bor, shu joyni ko'rish menga nasib qildi, deb rosa quvonib ketdim. Ko'nglimning bir chekkasida bular qanday qilib osmonda yurar ekan degan jichcha qiziqsinish ham bor, yana nega shu paytgacha bularni gazetlarda Yozmaganlar, sayyohlarga ko'rsatmaganlar, biznikilarga go'zallik emas, faqat paxta kerak, deb jinday yanish ham bor-u, lekin o'zim shunga guvoh bo'lganimdan, gazetchilar bundan bexabarligidan xursand kayfiyatdaman. Yonimda bir-ikkita odam bordek edi, ular osmondagilar bilan shunchaki bosh iring'ab salomlashib qo'ydilar, osmondagilarning salomidan menga ham tegdi, shundan bildimki, bular ham istagan payti, yo'lni qisqa qilish uchunmi, yo shoshilib tursalarmi, to'ppa-to'g'ri osmonga chiqib, borar manziliga o'sha yoqdan yurib ketaveradilar. Balki osmonga chiqib yonboshlab, pastdagi qo'ylarini boqarlar. Shunaqa oddiy, lekin chiroyli bir hayratda tomosha qilib borayotib, osmonda faqat odamlar emas, xumdonning mo'risi, to'g'rirog'i, yarmidan ko'prog'ini ko'rdim. Xumdon – osmonga qurilgan! Allaqanday baland bir zavq bilan tomosha qildim. Yonimdagilardan: «Sizlarning osmonda bemalol yurishingiz-ku tushunarli, lekin nega xumdonni havoga qurgansiz?» deb so'rashga chog'lanaman, lekin, shundoq ajoyib fazilatlari bor, yana meni mehmon deb izzatlab borayotgan odamlarning hurmatini qilay deb gapirmayman. Lekin ichim qizib ketadi: tog'da yashaydigan odamlar toqqa o'rganib qoladi, gulzorning ichida yashaydigan odam butun dunyoni bir oddiy gulzordek ko'radi, dunyodagi eng

suluv, eng husndor, eng ko'rkli qizga uylangan yigit unga oddiy xotinga qaragandek qaraydi, hatto o'zini ham hamma qatori oddiy bir er deb biladi, axir; «Hey, bu go'zallik, bu noyob narsalarning qadriga eting, o'zingizga shunchaki bir odam sifatida qarayotganingiz nimasi, nega o'zingizni oddiy odamlar qatoriga tushirasiz?», deb shodon qichqirgim keladi bularga. «Nega shunaqa chiroyli toqqa xumdon qurib tashlagansiz, axir, bu ko'rinishni ham, havoni ham buzadi-ku!», demoqchi ham bo'laman, lekin zavqimni buzgim kelmaydi, chunki boshqa joyda bunaqasi yo'q. Keyin xumdonning osmonda turishi ham o'zimga kerakdek, hali uyg'onsam hamgaplarimga aytib beraman, degan fikr ham bor tushimda. Keyin tushim sal o'zgarib, bu joy Qashqadaryo emas, Forish tog'idagi bir qishloq bo'lib chiqdi. Bu erga kelganimning sababi ham sayohat emas, asli bu erdagi odamlar ona tomondan qarindoshlarim bo'lib, shu uzoqlashib ketgan xeshlarimni axtarib kelgan ekanman, menga bo'lgan e'tibor ham shundan ekan. Bir uyga kirib chiqdik, o'rtada bir uyg'ongan bo'lsam kerak, osmon toza, bulut arigan. Qarasam, boya eshak etaklab osmonda yurgan odamning o'rnida tikkalab ketgan baland tog' so'qmog'i, aqba deydimi, shunda hali ham odamlar yuribdi, birovi o'roq, birovi elkasiga arqon tashlab, birovi o'tin elkalab tushyapti. Shunda bildimki, oldinroq ketmon ko'tarib, eshak etaklab uchgan odam menga bulutning yorig'idan ko'ringan! Haligi xumdon ham boshqa xumdonlardan eng balandda turgani, pastini ham, tepasini ham bulut bosgani uchun menga osmonda muallaq tuyulgan ekan! Battar zavqim oshdi. Rostdan! Hafsalam pir bo'lgani yo'q, aksincha, shunday favqulodda manzara bo'lib ko'ringaniga! Favquloddaligi shunday ediki, asli qiyalab ko'tarilishi kerak bo'lgan tog' tikkaroq turgan, odamlar ham, xumdon ham menga juda yaqin ko'ringan edi. Keyin tushim yana davom etdimi, esimda yo'q, lekin ertalab xush kayfiyatda uyg'ondim, uyg'onganimda ham haligi odamlarning ko'rsa – odamning g'ururi toshadigan shunday go'zal ma'voda yashayotganidan, o'sha erga borganimdan ko'nglim hali ham yorishib turgan edi. O'sha kuni ishga ham engil bordim, hamkasblarimga nuqul yaxshi gapirgim kelaverdi, ular ham, katta-kichik hammasi shu kuni menga yaxshi munosabatda bo'ldi, hatto men bilan so'zlashishni o'zlariga ep bilmaganlari ham, jilla qursa, iliq qarab qo'ydilar. Shunda, sen yaxshi – olam yaxshi, deb bekorga aytilmagan. Haligacha shu tushni eslasam, yaxshi ma'noda g'alati bo'lib ketaman: bizda shunday ma'volar borki, u erlarning qishloqlaridagi odamlarimiz samoda ham xuddi erdagidek bemalol yurgandek, xumdonlarini balanddagi havoda qurib, sopol laganlarini o'sha xumdonlarda pishirib, keyin shu osmondagi shu xumdonlarida pishirilgan laganlarga suzilgan oshni o'rtaga olib, havoda muallaq yonboshlab, gurung qurib yotgandek, ana shunday osmon odamlari mening olis qarindoshlarim, nuroniy tog'alarim joynamoz oppoq bulutlarning ustida namozlarini ado etayotgandek bo'lib tuyuladi. Shunaqa jannat tushlaridan keyin bu yoqqa qaytib ham ularni ko'rishga intiq bo'lib yuraman.

Shu sog'inch bilan tushimdan uyg'ondimu esimdan chiqib qolmasin deb, kundalikka tushirdim. Vaqti kelib hikoya qilarman, degan edim, ammo keyin shunday tushni qog'ozga isrof qilishga qizg'andim. Bu ham qanotlari yashnoq kapalakni ushlab, unga igna tiqib, devorga sanchib qo'yishga, chiroyli gulni uzib, daftar varaqlari orasiga tiqishga yoki noyob xongulni ovlab tutib, kiyik bechoraning go'shti shirinligi uchun so'yib yuborishga o'xshaydi.

Qizg'anmaganimda ham yoza olmayman, o'zi yozmay qo'yганиmga ham ancha bo'lgan, uyga qamalib yuribman. Meni bilganlar ko'chada ko'rishsa: «Ko'rinmay qo'ydingiz? Ja uyga bekinib olib yozyapsiz shekilli?», deyishadi. «Qayoqda!». Yozaman degan o'y ko'p, rejalar bor, lekin chiqmaydi. Yozishga o'tiraman, qog'ozga bir-ikki jumla tushiraman, o'xshamaydi. Bir kuni «Vikingerlar» degan kinoga tushdim. Yaxshi kino ekan, ta'sirlanib ko'rdim. Kino tugadi, shiftdagi chiroqlar chink-chink etib, avval bir-ikkita, keyin baravariga yondi, doimgidek bosinqi g'ovur ko'tarildi, o'rindiqlar orasidan yonlab chiqishga borayotganimizda birdaniga qiz bolaning shodon qichqirig'i eshitildi: «Voy, bu kimning sumkasi?». Hamma o'sha yoqqa – tepaga qaradi. Qiz, yigiti yonida bo'lsa ham boyagi qichqirig'idan pastroq, lekin hamon baland ovozda gapirdi: «Qarang! Birov qoldirib ketibdi!». Qiz yigitning ortida edi, sumka esa yigitning oldidagi o'rindiqlarning burchagida turardi. Yigit sumkani olib, «Hoy, kimniki bu?», dedi. Hamma o'rnidan turgan edi. Oldindagi bir yigit orqasiga o'girilib, sumkaga qaradida, yana oldinga qarab: «He-e, Sano!», deb chaqirdi. Yigitning oldidagi qiz unga qaradi. «Sumkang qolib ketyapti-ku», dedi yigit. Negadir yigitning o'zi dastlab sumkaga qo'l cho'zmadi. «Voy-y! – Sano – Sanobarning tovushida qo'rqinch bor edi. – Obering! Obering!». Yigit sumkani bu yigitdan olib unga uzatdi. Qizning oldida yana ikki dugonasi bor edi, eng oldindagisi talmovsirab o'girilib: «Ha, Sano?», dedi. «Voy! Sumkam qolib ketyapti ekan!», dedi qiz. «Vo-oy! – u qizning talmovsirashi qo'rquvga aylandi. – Voy, Sano-ey!». Qolib ketayotgan sumkani ko'rgan qiz esa tinmay yigitiga bidirlar edi: «Qarasam – sumka yotibdi! Kimniki deb o'yladim! Shunday burchakka tiqilib yotibdi. Birov unutgan deb...» Yigiti esa negadir xijolat bo'lib, hammadan ko'zini olib qochar edi. Uchinchi qiz esa parishon, yuzida achinishmi, taassufmi, ishqilib, shunga o'xshagan ifoda, sumkasini topgan qiz esa negadir uning oldida o'zini gunohkor bilib, «Kinoga esim ketib...», deb nuqul o'zini oqlar, sumkani bag'riga mahkam bosib olgan, «Sano!» deb qo'rqib ketgani esa sumkadan ko'z uzmas edi. Eng birinchi qiz esa goh qizlarga, goh ularning yonidagi yigitga alang-jalang ko'z yugurtirib, o'zining yigitiga boyagi gaplarini qaytarardi: «Shunday burchakda yotibdi-ya! Kinoga kimganda yoniga qo'yganu turayotganda unutgan...» Uch qizning yigiti nihoyat ularning esiga kelmagan gapni aytdi: «Rahmat!». Haligi qiz esa ma'yuslanib: «Shunday qarasam!.. O'rnimdan turgandan keyin birdan ko'zim tushdi», deb yana takrorladi.

Shundan hikoya chiqarmoqchi bo'ldim, har xil ruhiy holatlarni o'yladim:

a/ qiz kino ta'sirida o'zi ham kutmagan holda yaxshilik qilib qo'yib, keyin ko'nglining tub-tubida, aytmay, bildirmaygina o'zim olsam bo'lar ekan dedimi; yigiti esa uning ko'nglidagi mayda manfaatni tuyib, undan o'zini uzoqqa olish payiga tushdimi;

b/ qiz sumkada qimmatbaho narsa bor deb o'yladimi yoki o'zi qilgan yaxshiligidan o'zi ham xursand bo'lib ketib, buni boshqalar uncha qadrlamagani uchun hadeb qaytaryaptimi, yigiti asli qizni aldab yurgan bo'lib, endi shundoq yaxshi qizning oldida o'zining pastligini sezib qoldimi;

v/ «Voy, Sano!» degan qiz sumkadagi narsa yo'qolmaganidan ko'ra, dugonasining parishonligidan xursand, unisi esa ichiqoraligini yashirish payida, hatto yigit ham sumkasini qoldirgan qizga o'zini begona ko'rsatmoqchi, bo'lmasa, uch qizning ichidan yuradigani shu qiz.

Xullas, u yog'ini-bu yog'ini o'yladim, ikki yigitu to'rt qizning har birining o'zicha fikri, o'zicha munosabatlari bor, shunda ham hech birovining ichi tashiga to'g'ri kelmaydi. Oltovi ham juda murakkab ekan. Yaxshi bir hikoya chiqishi mumkin edi, lekin ko'nglim sezib turibdi-yu, bir yakun o'ylasam, unga aks boshqa bir xulosa kelib chiqadigandek tuyulaverdi. Keyin yozganimda ham «Xo'sh, nima bo'пти? Bitta sumka yo'qolganiga shuncha gapmi?» degan savol ko'ndalang chiqaverdi. U paytlari har bir yozgan narsangizning mohiyatida katta ijtimoiy mazmun, ibratli bir saboq bo'lishi shart edi. Men bir hikoyamni pyesaga aylantirgan edim. Unda ikkita aspirant qizning stipendiyasini boshqa bir qiz o'g'irlyaydi, Muso degan bir yigit uchta ayolni uyushtirib uni fosh qilishga kirishadi, lekin qo'lidan hech narsa kelmaydi, hammasi eski holicha qoladi, institutdagi hayot ilgarigidek davom etaveradi. Voqea juda qiziq edi, bir-ikkita rejissyor o'qib, sahnaga qo'ysa bo'ladi, original, dedi, vazirlikda bir boshqarma bor ekan, p esalarni bor yoki yo'q qiladigan, shu erga bersam, u erdagilar bir ustoz tanqidchimizga oshiribdilar, ustoz tanqidchi: «Muallif tanlab olgan voqea juda arziyas, uning asosida ko'pchilikning diqqat-e'tiborini jalb qiladigan asar yaratish qiyin... Muallif yaxshi niyat bilan qalam olgan-u, lekin niyati ro'yobga chiqmay qolgan. U tanlagan voqea aytmoqchi bo'lgan g'oyalarni ochishga nochorlik qilgan. Voqea tuturiqsiz bo'lgani uchun personajlar ham juda g'arib, rangsiz, insoniy belgilardan mahrum bo'lib chiqqan... Bularning barchasi p esani g'oyaviy-badiiy jihatdan bugungi talablarga javob berolmaydi, deb baholashga asos beradi», deb yozibdilar. Taqrizdan angrayib qoldim: ustoz tanqidchi pyesadan ko'ra o'zimning changimni qoqishga bel bog'lagan ko'rinadi. Keyin, bu voqeani to'qiganim yo'q, asli rostdan shunday edi, voqeaning o'zi shunaqa arziyas, odamlar shunaqa bachkana, institutdagi hayotning o'zi tuturiqsiz bo'lsa, menda nima ayb; men shu

kichkina hodisadan katta gap, mayda o'g'irlikdan katta o'g'irliklar haqida xulosa chiqarishga tomoshabinning o'zini undamoqchi edim deb, raddiya yozay dedim-u, foydasi yo'q, birinchidan, tanqidchi ustoz odam, uning yuziga oyoq qo'yish odobdan emas, ikkinchidan, bu kishining hukmnomasidan keyin, ming tortishma, bironta teatr p esani olmaydi, uchinchidan, p esani yuragimdan chiqarib emas, balki teatrga qo'yilsa, oladigan pulimga qiziqib yozgan edim. Lekin shundan beri ko'rgan-bilgan voqealarimning zamiridan katta ijtimoiy mazmun va ulkan ijobiy ibratlar chiqmasa, ularni hikoya yo qissaga aylantirishni o'ylab ko'radigan bo'ldim. To'g'rirog'i, hali ham o'ylab ko'ryapman, yozmayapman. Tumonat ko'p, juda ajoyib, ba'zan g'aroyib voqealarga duch kelaman, azbaroyi ijtimoiy mazmunsizligi, zamiridan katta xulosalar chiqmagani uchun, Yozmayman, do'stlarimga og'zaki aytib beraman. Hammasi eshitgan, ba'zilarini qayta-qayta tinglagan, lekin dumboq chog', kayfiyat baland paytlari: «Haligi, bor-ku, o'shani aytib bering», deb iltimos qiladilar. Ayrim og'zaki hikoyalarimni boshlashdan oldin: «Oldin aytib bermaganmanmi? Aytgan bo'lsam, aytinglar, aytmayin», deb so'rab olaman. «Aytgansiz. Lekin aytavering, aytavering», deb qistaydilar, aytaman, ular xuddi birinchi marta eshitayotgandek berilib tinglaydilar, hatto adashtirgan joylarimni to'g'rilab ham qo'yadilar. Gohida esa ba'zilar: «Yo'q, siz yaxshilab aytolmayapsiz, oldin aytganingiz boshqacha edi, mana, o'zim o'shanday qilib aytib beraman», deb hikoyamni og'zimdan olib qo'yadilar. Shu hikoyalarim bilan hangoma qiziydi. Hikoyalarim har xil, hammasi hayotdan olingan, lekin hammasini ham yozib bo'lmaydi, chunki o'sha paytdagi talablar darajasida katta ijtimoiy mazmun yo'q, sosial buyurtmaga to'g'ri kelmaydi. Lekin, qiziq, tushunmayman - mazmuni sayozroq, voqeasi ham anchayin, chuqurroq xulosasi bo'lmasa ham, odamlar maza qilib eshitadi. O'zim ham aytishni yaxshi ko'raman. Yo o'zim sayozroqmanmi, deb o'ylab ham qolaman ba'zan.

Keyin o'zi bir xil voqealar bo'ladiki, ularni faqat aytib berish mumkin, Yozishga yaramaydi. Mana, bittasi. Bir kuni Otchopar bozoridan chiqib kelayotsam, ko'kragiga qora kuchukchani bosib olgan bir o'ris kampir oldimni to'sib: «Ey, to'xtang, yaxshi odamga o'xshaysiz, yuzingiz shundoq ochiq ekan», dedi. Hozir tilanadi, deb o'yladim. Bozorning ichidagilari ham bezor qilib yubordi o'zi. Kampirning kiyimlari sal abgorroq edi. Kuchugini menga cho'zib: «Shuni oling!», deb iltijo qildi. O'zimni tortib: «E, yo'q, kuchukni boshimga uramanmi?», dedim. Kampir ichadi, shu kuchukni yarimtaning puliga sotmoqchi, deb o'yladim yana. «Mayli, puli kerak emas, shunday oling. Yuzingizdan ko'rinib turibdi: siz hayvonga ozor beradiganlardan emassiz. Yaxshi qo'lga tushsin deyapman-da», deb kampir meni yana maqtadi. Usta kampir ekan, odamni shunday deb eritadi-da dedim, lekin, bari bir, gapi yoqdi, bozordan oyog'imda oyoq yo'q, horib-tolib chiqyapman, ta'sir qildi. «Rahmat! – dedim. - Rahmat, lekin uyda kuchukka qaraydigan odam yo'q. O'g'lim ham, qizim ham liseyda o'qiydi, faqat shanba-

yakshanba kuni keladilar». Kampir hayron bo'ldi: «O'zingiz qarang. Axir, bu juda yaxshi kuchuk, bir yaxshi odamga beraman degan niyatda turgan edim, sizni uzoqdan ko'rdimu shu odamga beraman, dedim», dedi. Kuchukning ko'zlari mo'tillaydi, hayvon tilida meni olib keting, deb kampirga qo'shilib yalinayotgandek. Noqulay ahvolda qoldim, bir tomondan, kampirning gaplaridan ketolmay turibman, u bilan gaplashgim kelyapti, bir tomondan, odamlar qarab o'tyapti, kuchuk quchoqlagan kampir bilan nimani gaplashyapti bu odam, deb aytmaydilar... Olsam ham bo'lardi-yu, lekin qanday olib ketaman, o'g'ri tegmasin deb, mashinasiz kelganman, kiyimim ham kuchuk ko'taradigan emas. Lekin endi kampirni ham xafa qilgim kelmayapti. Kuchuk ham chiroyli, tim qora, ko'zlari ham to'sdek, terisi tovlanadi, gavdasi uzun, tumshug'i ham cho'zinchoq, hovlida o'ynab yuradi-da, mashinamni minib kelsam, olib ketardim, deb ham o'yladim. Shuni kampirga tushuntirishga urindim. «Bunday qilamiz, shu kuchukni uyingizga borib olaman, albatta boraman», dedim. Bu kampir kuchugini hozir menga o'tkazmagunicha qo'ymaydi, deb o'ylagan edim, yo'q, u birdan ko'ndi: «Yaxshi, - dedi xursand bo'lib. – bilaman, bir so'zlik odamsiz, albatta borasiz. Men Chilonzorning o'n ettinchi mavzeida turaman. Shundoq bolalar bog'chasining yonidagi, yo'lga ko'ndalang tushgan uy, yozib oling, yigirma to'rtu o'n to'qqiz». Yozib oldim. Kampirdan uzoqlashishim bilan boshqa odamga aylandim, «Ol-a, bir kunim shunga qoldimi? Kuchukni deb atay Chilonzorga kelib yuramanmi?», deb o'yladim. Uyga kelib, kechqurun choy ichib o'tirganimizda: «Bozordan chiqayotganimda bir o'ris kampir, meni atay to'xtatib, juda yaxshi odam ekansiz, yuzingizdan ko'rinib turibdi, men yaxshi odamlarni yuzidan taniyman, dedi», deb kelingizga taltaydim. «O'ris kampirlar uchun yaxshi odam bo'lsangiz kerak-da», deb chandib qo'ydi kelingiz. «E, ishonmading-a, tekinga berdi, olmadim. Chiroyli, toza kuchukcha edi», degan edim, birdan qizim: «Voy, dada, nega olmadingiz, shu vaqtgacha hovlimizda kuchuk bo'lmagan», deb afsuslandi. O'g'lim esa singlisiga: «E-e, o'chir! Kim qaraydi unga? Hovlini bir marta ham supurmaysan», dedi. «O'zim qarayman, hovlini ham supuraman», dedi qizim. «Aytishmanglar, - dedi kelingiz. - Qanaqa kuchuk? Dadangning hamishagi gapi-da, bilmaysizlarmi?». «E-e, rostdan. Hozir olib ketolmayman, uyingizga borib olaman, degan edim, adresini berdi. Bechora menga ishonib qoldi», dedim. Shu-shu, qizim har kuni aytadi, o'g'lim: «E-e, olib kelib bering shu qizingizga, boshni qotirvordi-ku», deydi, kelingiz hali kelmagan kuchukka qarashni ikkovining bo'yniga qo'yadi, kampirning «Bir so'zlik odamsiz, bilaman, albatta borasiz», degan gapi mening qulog'imdand ketmaydi. Oxiri o'n besh kuncha o'tib, bordim Chilonzorga. Bog'chaning yonidagi, yo'lga ko'ndalang tushgan o'sha yigirma to'rtinchi uyni topdim. Kampirning eshigi birinchi qavatda ekan, qo'ng'irog'ini bosgan edim, ichkarida birdaniga to'rt-besh it har xil vovullab yubordi. «Hozir!», deb kampir ham tovush berdi. Eshik ochildi, ochildi-da... pastu baland sakkiz-o'n

kuchuk baravar otilib chiqib, yonimdan bir-biriga urilgancha o'qdek o'tib ketdi, ikkitasi dumalab ham tushdi. O'zimni zo'rg'a chetga olib qoldim, hatto qo'rqishga ham ulgurmadim. Ularning orqasidan «Seri! Seriy! Orqaga!», deb qichqirib kampir chiqdi. Meni ko'rdiyu jilmaydi, «Yuragim bilan sezgan edim kelishingizni, bugun deb o'tirgan edim», dedi. Salom berdim.

«Mana, ko'ryapsiz, mening hayotim - shular», dedi kampir. «Nechta o'zi bular?», deb so'radim. «O'n sakkizta!», dedi faxr bilan kampir. «Uyingiz nechchi xonali?», deb so'radim. «Bir xonali», dedi kampir. Angrayib qoldim, «Qanaqasiga? Bitta xonada shuncha it!», dedim tilim tutilib.

Tashqariga chiqdik, itlarning qaysisi butalarning tagini hidlasa, qaysisi daraxtlar tagida oyog'ini ko'targan, bir-biri bilan ishi yo'q. Haligi qora kuchukcha ham pildirab yuribdi. «Seri!» deb po'pisa qilib qo'ydi kampir katta olasiga. «Shularni deb yashayman-da, - dedi yana kampir ma'yuslanib. – Boshqa kimim bor. Ofisiantka edim, pensiyadaman, lekin idish-oyoq yuvuvchilikka o'tib oldim. Har kuni chelak-chelak sarqit olib kelaman, talashib-tortishib eydi bular. Shular uchun ishlayapman-da. Rahmat kelganingizga, lekin nega darrov kelmadingiz, bari bir kelar edingiz-ku?». «Ish ko'p edi», dedim. Tezroq ketgim keldi. Itlar u yoq-bu yoqqa ivirsiydi, haligi Seriy degani yonimizga kelib, meni iskalaydi. Atrofda uch-to'rt odam ola qaraydi, turgan gap, itlar ham, kampir ham ularning joniga tekkan, baqirib bermoqchilar, lekin kampirning oldida po'rim kiyingan odam turibdi. Kampir ham mening yonimda o'zini katta odam sezgan. Kuchuklar orasidan menga ko'kish-oq baroq kuchukcha yoqib qoldi, kampirning qarashidan bildimki, u ham shu kuchukni so'rashimni bildi, lekin bermoqchi emas. «Oti nima shu kuchugingizni?», deb so'radim. «Pushok», dedi kampir. «Shuni menga bersangiz?», dedim. «Ladani bilmayapsiz-da. Pushok nima – oddiy kuchuk. Ladani beramiz sizga», dedi kampir hamma kuchuklarining ham nomidan. Men Pushokni bering, dedim, kampir Ladani beraman, dedi, oxiri: «Ladani ham olsangiz, Pushokni qo'shib beraman», dedi. Shunga kelishdik. O'zim ham biron narsa bersammi, deb turgan edim, kampir meni noqulaylikdan qutqarib, irimiga – «itlarining rizqiga» atigi o'n so'm so'radi. Kuchuklarni uyga olib keldim, birpasda hovliga o'rganib ketishdi. Lekin bir-ikki kun o'tib qaragam, darvozaning oldida mahallaning itlari uymalashadigan bo'lib qopti, Faziraga borayotganda Ladani mashinaga soldim-da, undan uch qishloq beri - Botbotda to'xtab, itni bir hovlining to'g'risiga tashlab ketdim. It bo'lsa ham, sezdi shekilli, mashinadan tushgandan keyin qimirlamadi, ortimdan qarab qolaverdi. Juda ichim achidi, anchagacha o'zimni gunohkor bilib yurdim. Shundan keyin olti-etti oylar o'tdi-yov, bir kuni ichkari uyda qog'oz qoralab o'tirgan edim, qizim hovlidan rangi o'chib kirdi. «Ha?», dedim. «Dada, Pushogimizni so'rab bir kampir keldi, olib ketmasa edi», dedi. «Qizim, xayolingga nimalar kelmaydi-ya», dedim-u, lekin birdan o'sha

kampir yodimga tushdi. Mumkin emas, unga qaysi ko'cha, qaysi uyda turishimni aytmaganman-ku, deb o'yladim. «Pushok, deb chaqirgan edi, Pushok yugurib borib suykaldi. Aniq o'sha kampir!», dedi qizim. Hovliga chiqsam, ha, rostdan ham o'sha kampir, u hovliga alanglaydi, Pushokboy esa dumini likillatib, «gostines» – sovg'ani changitib uryapti. «A, Lada qani?» - kampirning salomlashgandan keyin so'ragani shu bo'ldi. «Uni qishloqqa berib yubordim», dedim, to'g'risini aytishga ko'nglim bo'lmadi. «Yaxshi odamlar oldimi, ishqilib?», deb mung'aydi kampir. «Ha, albatta, qarindoshlarim, o'zlari so'rab qo'ymadi», dedim. Kampir laqqa ishonadi: «Rahmat sizga, Ladamni yomon odamlarga bermaganingizga ishonaman!», dedi. Meni hali ham yaxshi odam deb bilganiga sal noqulay bo'ldi. «Menga qarang, hovlimni qanday topib keldingiz? Adres bermagan edim shekilli, otimni ham bilmaysiz», deb so'radim. Kampir ojizona jilmayib: «Topdim-da, eski shaharda turaman, degan edingiz-ku», dedi. «Qanaqasiga?! – deb tong qotdim. – Eski shahar katta-yu, Samarqand darvoza, Chuqur ko'prikn bilmasdingiz-ku?». «Shu, kelaverdim, yuragim qayoqqa boshlasa, shu yoqqa qarab yuraverdim. Ichimdan tuydim-da, mana, topib keldim», dedi kampir.

Qarang, hayhot shaharda, yana hayhotdek eski shaharda turar joyimni ham, otimni ham bilmay, hech kimdan so'rab-surishtirmay, to'ppa-to'g'ri Kattabog' ko'chasidagi hovlimga kirib kelaveribdi. Yuragi sezib! Birovga aytsang, ikki dunyoda ishonmaydi! Men ishxonada, do'stlar davrasida, ishqilib, ajabtovur voqealar haqida gap ketsa, albatta shuni aytaman, og'zaki hikoyaga Yozishdan ham ustaroqman, avvaliga «Yo'g'-e, e-e, qoyil!», deb eshitadilar, keyin bir pas o'ylagandan keyin, «Yo'q, mumkin emas, adresni bilgan, yuragi har qancha sezgir bo'lmasin, Eski shahar juda katta, bilmasa, topishi mutlaqo mumkin emas. Yo obqochyapsiz!» deb turib oladilar. Lekin rost! Aynan shunday bo'lgan.

Pushokboy hali ham bor. Hozir hovliga o'rganib ketgan, eshikka chiqishim bilan oyog'imga tarmashadi, dumini likillatib qarab turadi, keyin hah-hah deb dumalaydi, birdan turib qochib ketadi, yana pildirab keladi, orqa panjasida tik turib, menga termuladi, xullas, dardini bilaman – bir narsa berib qolar degan o'yda umidvor! Kampirning xonasida yashamaganmi, avvallari uy ichiga kiraverib bezor qildi, hovliga chiqarib, eshikni yopib olsak, panjalari bilan taq-taq uradi deng! Shuni Pushokligini bilib tursak ham odamning ko'nglini vahm bosar ekan. Xuddi aqlli bir katta jonivordek! Lekin keyin bu erda boshqa odamlar turishi, itni hech qachon uyga qo'ymasliklarini bo'yniga oldi, shunga ham hamisha xursand. Mashinamni taniydi, darvozaning ochiq eshigidan pildirab-dumalab otiladi, mashinaning atrofini aylanib chopadi. Bir marta men kelib to'xtadim, shu payti bir «Moskvich» ham o'tib qoldi, darvozadan uchib chiqqan Pushok to'ppa-to'g'ri uning tagiga kirib ketsa deng! «Moskvich» g'iyqillab to'xtadi. O'ldi, deb o'ylagan edim, bir lahzadan keyin kuchukcha bechora shunaqa angillab berdiki,



«Moskvich»idan tushgan haydovchi kishining rangi o'chib ketdi. Pushok bo'lsa, shu angillaganicha mashina tagidan chiqib, ichkariga otildi. Uch-to'rt kun oqsab yurdi-da, tuzalib ketdi.

Pushokning o'zbekchasi – Pahmoq, Pahmoqqa ahmoq uyqash. «Hey, Pahmoq - Ahmoq!» desam, negadir jo'shib ketadi. Hovlini girr aylanib, kumush po'stak er bag'irlab uchayotgandek, xo'b chopadi, keyin yonimga kelib, ikki oyog'ini ko'targancha taqqa qotadi, xuddi mukofot so'ragandek. Men unga yana: «Ey Pahmoq! Ahmoqsan-da, Ahmoq!» deyman, u yana birdan burilib chopishga tushadi. Qarang, hayvon-da, hayvonning ko'ngli oq, «ahmoq» degan tovushni o'ziga maqtov deb biladi.

Qiziq, qani edi shularni yozsang, lekin bulardan chuqurroq ma'ni topolmay odamni qiynaydilar. Ba'zan ularga kerak katta ma'ni o'ylab topasan-u, shunga mos sarguzasht topolmaysan. Ularga katta voqea, qahramon bo'lsa! Bir kuni o'zim ham avval qahramon bo'ldim, keyin shu qahramonlikdan «tushib qoldim». Ishdan chiqib Shayxontahurdagi bekatda turgan edim, tramvay kelib qoldi, birdan hamma qichqirib yubordi. Bir odam relsni kesib, biz tomonga kelayotganini ko'rgandek edim, shu odamni tramvay guppa bosib ketibdi! Odamlar qichqirib yuborganda ko'rmagan ekanman, keyin qarasam, shundoq ro'paramda, tramvay tagidan ikkita oyog'i chiqib turibdi. Hamma qotib qolgan. Qarab tursam, oyoqning ikkovi ham qimirlayapti! Ilgarigi qo'sh vagonli eski ettinchi tramvay esingizdami, oldi uzun, bir yarim metrcha kelardi, bechorani shundoq ko'ndalang yiqitib, tumshug'i tagiga dumalatib bosib, g'ildiraklariga atigi yarim qarich qolganda to'xtabdi. Sekin palaxsa betondan tushib bordim-da, haligi ikkita oyoqni ushlab, tortdim. Ishqilib, biron joyidan ilinib qolmagan bo'lsin-da, deb o'ylaganim esimda. Bechorani sug'urib oldim, kostyumi boshiga yopilib qolgan ekan, hamma «Hi-iy!» deb yubordi. Qarang-ey, men tamom deb o'ylagan odam, birdan turib o'tirdi, kostyumini shart tushirdi, ko'zi alang-jalang, nima bo'lganiga aqli etmayapti, faqat burni ezilgan, qontalash ko'karib turibdi. Xudoning asraganini! Bir-ikki odam kelib elkamga qoqib: «Malades!», dedi. Qarang, rostdan-ey, qo'rqib qolmabman, o'zimni yo'qotmay buni tramvay tagidan bamaylixtir tortib olibman! «Qalay, u er-bu eringiz lat emadimi?», deb qo'llarini ham ushlab ko'rdim, joyida! Turmoqchi bo'lib, qo'lini mendan siltab tortib oldi, lekin turolmadi, g'irt mast ham ekan. Shu vaqti bir kishi: «Mang, sizlarniki», deb qo'limga qog'ozga o'ralgan bir narsa tutdi. Ushlasam, ikki kilo muzlagan go'sht. Buniki ekan, meni sherigi deb o'ylabdi. Men go'shtni uning tizzasiga qo'ydim. Birpasda tumonat to'plandi, muhokama boshlandi. Kimdir melisa chaqirish kerak, dedi. Jingir-jingir qilib bizning tramvay bu tomondan keldi. Agar melisavozlik bo'lsa, kim ko'rdi, kim guvoh deb, boshni qotiradi, dedim-da, tramvayimga chiqib ketaverdim. Tik turib olganman. Yonimdagi o'rindiqda ikki qiz ovozining boricha gaplashib ketyapti. «Bir

urgandayoq tagiga kirib ketdi. Ustidan ikki bo'lak qilib o'tib ketdi, deb o'ylagan edim». «Ikki emas, uch bo'lak qilardi», dedi unisi. «Voy-y!» deb qichqirib yubordim!», dedi bunisi, «Men ham. Tamom, o'ldi, deb o'yladim-da», dedi unisi. Qarasam, hozir bo'lgan voqeani aytishyapti, o'zim esa ularning tepasida turibman, bular meni ko'rmayapti. «Qizlar, nima bo'ldi? Nimani gapiryapsizlar?», deb so'radim. Ikkovi baravar menga qaradi. Hozirgina nima bo'lganini menga «Yo'q, men aytaman», «Yo'q, shoshma, sen uncha aytolmaysan, men aytay», deb talashib-tortishib aytib berdilar. Jo'rttaga «E-e, shunaqami? Rostdanmi?», deb eshityapman. «Shunda oq kostyum-shim kiygan bir kishi shunday bordi-da, tramvay tagidagi odamning oyog'idan tortib chiqarib oldi», dedi bunisi. «Kishi emas, yigit edi, - dedi unisi. – O'ziyam baland bo'yli, kelishgan yigit ekan!». «Juda salobatli ekan-da, ko'zimga kishidek ko'rindi. Lekin yigit bo'lsa ham zo'r kishi ekan! Hamma qo'rqan-da ham qo'rqmadi. O'lgan bo'lishi... o'lgan odamning oyog'i bo'lishi mumkin edi-ku! To'g'ri borib, qo'li bilan ushladi!», dedi bunisi. «Rosa chiroyli ekan!», dedi unisi hayajon bilan. Shu erga kelganda zavqim toshib chiday olmadim. «Qaranglar-chi, o'sha yigit men emasmi?», dedim. Ikkovi birdan gapdan to'xtab menga qaradi. «Hecham-da!», dedi unisi. «Vey! – deb bunisi burnini jiyirdi. – Basharangizga bir qarang». Men o'zimga bir qarab oldim-da: «Mana, mening kostyumim ham oq», dedim. «U yigitning kostyumi juda qimmat, modniy edi», dedi unisi. «Menga qarang, nimaga begona qizlarning gapiga suqilasiz? Uyalmaysizmi? Biz unaqa qizlardan emasmiz», dedi bunisi. Men kulib yubordim, boshqa gapirmadim. Har qancha isbotlamay, o'sha yigit o'zim ekanligimga ishontira olmas edim. Bu qaqajon qizlarning xayolidagi o'zim shu qadar baland edimki, hozirgi turishim o'sha o'zimning oldida bir pul edi. Lekin, bari bir, xuddi boya tramvay tagidagi odamni tortib olgan odam boshqa, hozir tramvayda ketayotgan o'zim boshqa odamdek, qiziq ahvolga tushdim. O'zimni o'zim shu qizlardan rashk qildim. Ahvolimning betayinligini qarang-da endi, alamim keldi-ey.

Ana shu voqeani Yozsam ham bo'ladi-yu, lekin o'zingni qahramon ko'rsatish, garchi seni hamma tanimasa ham, bari bir, o'zingga noqulay. Xo'sh, bir bechorani tramvay urib ketibdi, sen uning oyog'idan ushlab, tramvay tagidan tortib olibsan. Bor-yo'g'i shumi? U tramvay bosganda o'lib, sen uni tiriltirganing yo'q-ku! Shuning nimasi qahramonlik? Lekin boshqa tomoni ham bor, aniq esimda: hali tramvay tagidan ikkita oyoq chiqib turib, sal qimirlaganda, bitta men bordim, avval egilib, shu oyoqlarga qaradim, keyin sekin ushlab tortdim. Sug'urib oldim haligi odamni. Ha, shunday ko'z oldimda turibdi: odam ko'p, lekin atrofim bo'sh edi, xayolimda faqat bu tomondan tramvay kelib qolmasin-da, degan xavotir bor edi, chunki men qarshi tomonning yo'li ustida turgan edim-da. Bu odam turib o'tirib, qo'lini mendan siltab tortib olib, yana olayib qarab qo'ygandan keyin boshqalar o'rab olishdi. Men qilgan ish juda qahramonlik bo'lmasa ham, har qalay,

boshqalarning yuragi dov bermagan, ko'ngli botinmagan nimadir o'zgacha bir harakat edi, bari bir.

Bunaqa voqealar davralarda aytib berishga yaxshi, gapni gapga ulaydi, vaqt o'tganini bilmay qolasan. Buni ham ko'p aytib berganman, o'zim ham yaxshi ko'raman, tanish-bilishlarim, ba'zilar ichida meni opqochyapti, deb o'ylasa ham, bari bir, berilib eshitadi.

Lekin boshqa narsani o'ylayman, shunaqa o'zim guvoh bo'lgan voqealarni aytayotganda, o'sha voqeani ko'rganu hozir gapirayotgan o'zimmi yo boshqacha edimmi, deyman, chunki o'sha voqealarda o'zimning ishtirokimni gapirayotganda qandaydir boshqacha, hozir gapirayotganimdan mardroq, qandaydir tozaroq tasvirlayman, shunda odamning o'zi haqidagi fikri o'ziga uncha to'g'ri kelmaydi, men yashayotgan hayot ham ko'rib turganimdan boshqacharoq shekilli degan xayollarga borib, hayotning asli bilan u haqdagi tasavvurlarim o'rtasida adashib yurgandek bo'laman.

G'ulistonga ham shunday qilib borib qoldimmikan deyman. Ha, darvoqe, u hech tushimga kirmaydi, yana bir ko'ray, borib bir qaray-chi, nima o'zgarishlar bo'lgan ekan, xizmatchi qizning taqdiri nima kechdi, bolasi kattarib qolgandir, bilay deb shu ko'zimni chirt yumib yotaman, uxlaganimda boshqa tushlar keladi, faqat G'uliston emas. Lekin uyg'oqligimda o'ylarimni tinch qo'ymaydi, xotiralarim xayolimga bostirib kirib, misoli qopong'ich it bo'lib talayveradi.

### Sayohatning eng boshi

Kelingiz bilan bolalarimni Jizzaxga tashlab kelganimga ancha bo'lgan. Jizzax Toshkentdan issiqroq, lekin bu erdagiga qaraganda meva-chevaning bozordan olinmasligi, hozirgi sharoitimda yozda ularni biron yoqqa jo'natishga chog'im kelmasligi, keyin, buvasiyu buvisining iliq quchog'i, tog'alarining mehri har qanday dam olishdan yaxshi ekanini o'ylab, qaynotamning chorbog'ida bir yayrab yuringlar, deb olib borib qo'yganman. Kunduzlari ishda ovunaman, kechqurunlari uyda bir o'zim ziq o'tiraman, Pahmoq-Ahmoqdan boshqa ermak yo'q, u ham o'n-o'n besh daqiqa. O'tirib kuchuk bilan guring qurmaysan-ku.

Zerikaman, o'tirib olib shu zerikishning oxirigacha borishni maqsad qilgandek, zerikaveraman. Xuddi zerikish menga berilgan baland bir martabadek, mas'uliyat bilan zerikaman. Cheki chegarasi yo'q bir mazmunli zerikish. Ko'nglim toriqib

ketadi. Odam degan zotning ko'ngli o'zi g'alati, goh unday, goh bunday, nega shundayligini tushunib turgandek bo'lasan-da, aniq tushunmaganingdan qiynalasan. Bir xil kunlari uyqudan ezilib, g'ash turasan, kun bo'yi o'ylaysan, shu nimadan g'ashligingni topolmaysan, battar toriqasan, biron tanishinggami, yaqininggami zahringni sochib yuborasan-da, saldan keyin birdan engil tortib, engil bo'lganingning sababini o'ylab, nima, jinni-pinni emasmanmi, deb ajablanasan. Yo bo'lmasam, kun bo'yi ochilib-sochilib yurasan, hammaga yaxshi gapirasan, keyin birdan, yo'q erda g'ussaga botib yurganingni, hazil-huzullaring, shod-xurramliging faqat niqob ekanini, o'zingni shunday ko'rsatishga harakat qilganingni anglab qolasan. Mayli edi biron tashvishni o'ylab g'ussaga botsang, lekin g'ussangning o'zi mutloq g'ussaning o'zi, har kuni kelishi tanish, lekin, bari bir, o'zi notanish, tubiga etolmaysan...

Shunday zerikarli-g'ussali kunlarning birida, shanba edi, dushanbagacha bir o'zim qanday yashayman, dedim-da, oxirgi pulimga borib-kelishga etarli benzin olib, hayyo-huyt, Jizzaxga otlandim. Mashina haydashni yaxshi ko'raman, katta yo'lda kamida bir yuzu o'ttiz-bir yuzu qirq yuraman, ko'zim yo'lda, xayolning sayohatini surib boraveraman. Rostdan, mashinada xayolim erkin sayohat qiladi, kaminaga ham, mana, yaratganga shukr, shu xayol, shu xayolni surish erkini bergani uchun yana ming shukrlar bo'lsinkim, sayohat nasib etdi, deyman-da, ketaveraman. «No'l to'qqiz» el quvlagani sayin xayolim ham balandlay boradi, shu paytgacha ko'rmaganim makonlarga etaman. Hozir odamlar dunyoning xohlagan burchagiga borib kelayotir. Albatta, cho'ntak yo amallaridagi imkoniyatlariga qarab. Sayohatdan har kim o'zining, yana shu cho'ntagi yo amaliga qarab, ham qiziqishiga yarasha ko'ngliga siqqanini olib kelayotir. Sotgani – jomadon-jomadon mol. Aytaylik, mana Otchopar bozorida xitoylik baqaloq qo'g'irchoq «Vah-ha-ha» deb xanda otyapti. Xitoyga bormaganlar uni xarid qilib, uylarida quvvati tugaguncha kuldiradilar. Sayohatga borganlar yana ko'rganlarini ham olib keladilar. Har kim ta'biga yarasha: kim xorij do'konida necha xil aroq, necha xil kolbasa-pishloq sanagani, kim dengizni ko'rganini, kim erkagu ayol qipyalang'och cho'miladigan orolga borganini gapiradi, bormaganlar eshitib, havasga cho'madi. Men, bir vaqtlar Moskva, Leningrad, Novgorod shaharlariga, Boltiqbo'yi respublikalariga borganimni aytmasa, boshqa joyni, uzoq xorijni esa umuman ko'rmaganman. Uncha qiziqmayman, borolmayman ham, lekin yurtimizni sayohat qilishni, o'zimizdagi bormagan joylarimga borishni yaxshi ko'raman. Termizga shu «no'l to'qqiz»imda besh marta, Buxoroga to'rt marta borganman, Farg'onada qancha bo'lganimni sanaganim yo'q, Samarqand o'z joyim. Faqat Xorazmga mashinamda bormaganman, lekin o'zim u erda ham, keyin Qoraqalpog'istonda ham ko'p bo'lganman. Odam, ayniqsa Yozuvchi odam o'z yurtini besh barmoqdek bilishi kerak, deyman. Hozir ham bor-yo'g'i Jizzaxga ketyapman-u, xayolimda yurtimizning uzoq-uzoq puchmoqlarida sayohatda yurgandekman.

Shu, Jizzax bilan Toshkentning yo'lida bir joy keladi, orqa ham, oldini ham bir xil manzara, ya'ni katta yo'l u yoqqa ham, bu yoqqa ham birdek cho'zilib yotadi, o'rtada o'sha-o'sha beton to'siq, ikki chekkada ham chuqur zovur, zovurlardan nari biri biridan sira farqlanmaydigan ko'tarma semon-ariq. Yo'lning shu joyida hamisha xayolim adashadi: Jizzaxga borayotgan bo'lsam, xuddi Toshkentga kelayotgandek bo'lib qolaman, u yoqdan kelayotgan bo'lsam, xuddi Jizzaxga – orqaga qaytayotgandek tuyuladi. Beshinchi kursda, Leningradda, Saltikov-Shedrin kutubxonasiga amaliyotga qatnab yurganimda ham, Nevskiy prospektining bir joyida shunaqa bo'lardi, «Kitob uyi»ga borayotganimda qarasam, oldinga emas, orqaga ketayotgandek tuyular, sal yurganimdan keyin esa «Kitob uy»i oldinga o'tib qolar edi. Bu yo'lida ham hamisha to'rt-besh daqiqa aqlim adashadi, o'rganib ketganman: «no'l to'qqiz»ning tumshug'i birdan Toshkentga qaraydi-da, sal yurgandan keyin yana Jizzaxga o'nglanadi.

Yo'lida bir o'zim, zog' yo'q, mashinamning oppoq tumshug'i go'yo Toshkentga qaragan, lekin Jizzaxga ketayotganim, mana, hozir oydinlashadi degan tuyg'uda tezlikni tushirmay boryapman. U paytlari chet el mashinalari hali yo'q, tashlandiqlari ham kelmagan, «no'l to'qqiz» - eng uchqur mashina, gazni qancha bossang, shunchaga tortadi, bir yuzu etmish beshgacha haydab ko'rganman, uchgani sayin tumshug'i shuncha bosiladi, tekis yo'l - joni, xudoning o'zi asrasin deb, bir yuzu elliklargacha chiqdim. Ko'p yurgan haydovchi katta tezlikda yo'l belgilariga qaramaydi, ularni ko'rmaydi, lekin xayolining bir chekkasida Yozilib boraveradi, agar hammasi o'z o'rnida hamishagidek turgan bo'lsa. Men ham shunday ketayotgan edim, bir vaqti diqqat qilsam, yo'l bo'yida doim qatorlashib turadigan belgilar yo'q; yangi shiorlar bor edi, ularning ham birontasi ko'rinmaydi, asfal t ham oqish, yo'l qora emas, rezina ishqalanishining doimgi yuqumi bilinmaydi, g'ildiraklarning shig'illab-g'uvillab, yo'lning palaxsa beton uloqlariga gurs-gurs urilishi yo'qolgan, mashina yumshoq, mayin bir gilamda ketayotgandek. Sal sekinlatdim, yo'ldek yo'l, bir qarashda yaxshi, tep-tekis. Ammo bu yaqin o'rtada odam o'tmagan, bir enlik chang bosgandek, orqamda bulutdek karvon-karvon to'zon turgandir, deb qarasam, yo'q, faqat engilgina g'ubor er bag'irlab ergashyapti. Mashinani to'xtatdim, motorni o'chirib, eshikni ochdim. Atrof cheki-chegarasi yo'q, adoqsiz biyobon. Hech qanday xavf ko'rinmasa-da, tushishga oyog'im tortmadi. Yo'lni bosgan narsa changga ham o'xshamaydi, sichqon terisidek mayin yiltiraydi, xuddi tegirmondagi un gardidek. Shundan bildimki, bu gard bir-ikki kunlik yo haftalik emas, balki oylar, ehtimolki, yillar bo'yi shunday yotibdi. Hech bir iz yo'q, kaft bilan silab chiqqandek sidirg'a tekis, changga hatto qush panjasining izi ham tushmagan. Atrof tim-tirs, osmon artilgan shishadek tovlanadi, shunaqa tozaki, agar uzoqdan qush uchib o'tsa, silkinayotgan qanotlarini ham aniq-taniq chizib qo'ysa bo'ladigandek. Paustovskiynamidi, «havo

jaranglaydi», deb o'qigan edim, bu er ham shunday. Lekin o'lik, yo'q, allanechuk harakatsiz, qotib qolgan chiroysiz manzara.

Sal turganimdan keyin havoda rostdan ham qandaydir jarang bordek tuyuldi. quloq solib turdim: avval o'chiq motorda doimgidek juda past chirs-chirs tovushlarni eshitdim, keyin esa havoning elas-elas jarangi qulog'imga keldi. Jarang emas, xuddi oyog'iga shokila-shokila qo'ng'iroqchalar taqqan hind qizi raqsga tushayotgandek, faqat juda olisda, ingichka qo'ng'iroq tovushi. Menga shunaqa tuyulyapti, bitta yo'ldan kelyapman, hech qayoqqa burilganim yo'q, Jizzax to'g'rida-ku, adashishim mumkin emas, ko'zimga ko'rinyapti deb, yana mashinani o't oldirdim. Osmon, yo'l, cheki-chegarasi yo'q biyobon ko'rinib turgani bilan, bu er bo'shliqdek, havo boyagidek jaranglayotgani bilan, baribir, hayot yo'qdek, «no'l to'qqiz» engilgina, siz shunga e'tibor bering-da, men buni bekorga aytmayapman, jonivor havoda bir guvillab, silkinmay, bir tekisda, xuddi o'zi yurib ketayotgandek harakatda edi. Ha, havoda haqiqatan ham jarang bor, lekin bu erdan, hali ularning orasiga kirmay turib, shuncha uzoqdan qanday eshitding deng? Ana shunisiga o'zim ham hayronman, qulog'imning o'n chaqirimdan ham olisroq joydan odamga taqilgan zanjirning jiringlaganini ilg'ab olganiga, bir tomoni, aqlim lol bo'lsa, boshqa tomondan, hozir ham qo'rqib ketaman. Eshitishda bunaqa sezgirlik tinchlikda yashaydigan odamga emas, doim xavf-xatar ichida ov qiladigan hayvonga xos-da, axir. Hayvon, bu ham o'ljani poylashi, ham o'zi tuzoqqa tushib qolmaslik ehtiyotini qilishi kerak. Yo kim biladi deysiz, favqulodda holatlarda odamda ham favqulodda qobiliyatlar paydo bo'lib qoladimi, ishqilib, qulog'imga pashshaning g'ingiga o'xshab elas-elas kirib turgan pastgina jiring-jiringga boshda bir e'tibor qildim-u, keyin qo'l siltadim. Ahvolim hozir eshitilgan bir tushuniksiz tovushni o'ylaydigan emas edi o'zi.

Ha, darvoqe, yozuvchi do'stimning ro'monida bu gaplar yo'q, u to'g'ridan-to'g'ri G'uliston poytaxtiga borib, mehmonxonaga joylashganimdan boshlab ketavergan. Unga qanday yo'l bosganim, yo'lda nimalar bo'lgani, keyin qaerda turganimni ham batafsil aytganim yo'q-da.

YAna yo'lga qaytsak, shu zaylda ancha yurdim, keyin oldinda bir qurilish ko'rindi, Toshkent – Jizzax yo'li, ko'p yurganman, menga yod bo'lib ketgan, aniq bilaman, bu erda bunaqa imorat yo'q edi. yaqinlashganda qarasam, «DAN» manzili, yangi shekilli, dedim. Shu hayronlik ichida esimda qolibdi – bino boshqacharoq bo'yalgan edi. Ichkarisidan bir «dan»chi chopib chiqdi, mashinamga qaradiyu angrayib qotdi, men ham tezlikda o'tib ketibman, sal keyin eslasam, kiyimi g'alati, ko'k emas, sarg'ish-qizil, oftobda bir narsa elkasidan osilib, oyog'igacha tushib yilt-yilt qildi, nimaligini uncha ko'rolmay qoldim. Orqaga qaradim, u o'ziga kelib, rasiyasiga yopishdi. Jarimaga pulim yo'q-ku deb, yuragim shig'etdi, meni xabar qilyapti! Lekin o'zi to'xtatmadi-ku! Balki «dan»chi emasdir. Endigisi ushlasa

ushlar, hujjatlarim joyida-yu, lekin bari bir xavotirga tushdim. Nimadir g'alati edi, yo'l o'zgardi, mashinalar yurgani bilinib qoldi, juda tepada bir katta qush shitob bilan olisladi, yo'l chekkasida bir yumronqoziq ibodatda turganida o'tib ketdim. Unda-bunda hayot asari ko'rindi, odami yo'q o'lanzorlar chiqdi, bug'doyzorning hosili o'rib olingan, dumini silkitib ikkita ot yuribdi, huv uzoqda yashil dala, polizga o'xshaydi, yana nariroq borsam, o't orasida uyum-uyum uvada – changda unniqib ketgan oq qo'ylar shunaqa ko'rinyapti ekan, cho'poni juda ham bahaybat tuya mingan, xuddi chosh qilib jun ortilgan aravaning tepasida o'tirgandek. Shunaqa tuyalar hali bor ekan-da, deyman. Odamni ko'rganimga ko'nglim sal joyiga tushdi-yu, lekin g'ashligim tarqalmadi.

Birinchi ko'zim tushganda uncha e'tibor qilmagan ekanman, hadeb unda-bunda uchrayverganidan keyin qarasam, olma ko'p ekan. Dalalarning chekkasida, ichida yo yolg'iz, yo to'p bo'lib o'sib yotibdi, boshini eb bitgan, etilib qolgan mevalari oftobda tovlanadi. Xuddi o'zimizdagi tutga o'xshab hamma erga tarqalgan. Olmafurushlarning makoni shekilli, qaytishda kelingizda pul bo'lsa, biron chelak olib ketamiz, bolalarim karsillatib eb yuradi, deb ko'nglimga tugib ham qo'ydim.

Yana «DAN» manzili uchradi, boyagidaqa bo'yalgan, unda ham boyagi kiyimdagi posbon, oq-yashil tayog'ini o'ynatib, elkasidan oyog'igacha yiltirab yo'lga chiqdi-yu, mashinamni to'xtatmadi. Bu ham shosha-pisha rasiyasiga yopishdi. Shundan bildimki, yo'l keta-ketguncha «DAN» nazoratida, bugun bular reydlar o'tkazayotganga o'xshaydi. Faqat to'xtatib jarima solsa yo qo'lga so'rsa, cho'ntak kasal, kitob o'qimayman deb turib olsa, albatta Yozadi, deb ko'nglim g'ashlandi.

Bir qishloqqa kirib bordim, odamlar yurgan ekan, mashinadan qaraganda g'alatiroq ko'rindi, bularning kiyimida ham uzun-uzun bir narsa yilt-yilt qiladi, arqonmi desam, uncha o'xshamaydi. Mashinamga hayron bo'lib qaraydilar-da, ichida o'tirgan o'zimga ko'zlari tushgani zahoti xuddi ko'rmayotgandek befarq bo'lib qoladilar. Nima balo, bularning qishlog'iga begona odam kelmaganmi, deyman. Keyingi qishloqda esa haligi kiyimdagi posbonlar ko'chadagilarni uy-uyiga haydab kiritayotganini ko'rdim. Undan keyingi qishloqning ko'chalarida odam yo'q, faqat har ellik-yuz metrda posbonlar qator, yo'lga orqa o'girib turardi. Qachon shuncha kiyimni almashtirib ulguribdilar, deb hayronman.

Lekin bu erlarda ham haligi manzara: hamma yoqda olma, unda-bunda tol, terak ham bor, lekin olma juda ko'p, keyin xuddi shunaqa yo'l bo'ylarida xurmo ham olmaga aralash ekilgan, shig'il, chaqaloqning mushtiday ko'm-ko'k mevasi ko'pligidan, pishmagan bo'lsa ham, shoxlari halitdan osilib erga tekkan. Hammasi sal boshqacha tuyuldi-yu, lekin birpasda ko'zim o'rgandi. Hozir ko'nglimga bog'dorchilik sig'mayotgan edi.

Esimda yo'q, ishqilib, ancha yurdim, bir «DAN» maskanida to'xtatdilar. Sayohatim shumi, musibatimmi yo ularga bir musibat bo'ldimmi, ishqilib, shu erdan boshlandi. Keyin sayohat sarguzashtu riYozati bisyor bo'lsa, u, meningcha, sayohat emas, safar deyiladi. G'ulistonga qidirib kelmadim, kelgandan keyin qiynalgan joylarim, ayniqsa ko'ngil siqintilarim bor, shunga bemalol safar desam bo'ladi.

*davomi bor...*